

"מכרה זהב"¹ בלי גדר – הוויכוח בין הדרגים המדיני והצבאי לגבי מדיניות הביטחון באזורי הגבול סרם מלחמת ששת הימים

אמיר אורן

רקע

מלחמת ששת הימים הקפיאה את הקו הירוק ממזרח לישראל (הגדה המערבית) ובדרום-מערבה (רצועת עזה). רק כשקו זה הופשר סביב רצועת עזה ב־1994, וכן לאורך מה שהתקרא תחילה "מרחב התפר" בגזרת המרכז (מ־2002 ואילך), הוקמה עליו גדר, ובקטעים עירוניים מסוימים חומה. הגדר, שהייתה שנויה במחלוקת בדיוני ממשלת אריאל שרון, בעיקר מחשש שתסמן את גבול השליטה הישראלית, נעטפה בעשור וחצי שמאז תחילת פריסתה בהסכמה לאומית נרחבת. יעילותה בצמצום חדירות לפיגועים הוכחה, הן כשלעצמה והן מתוקף העובדה שקטעים בלתי מגודרים בירושלים ובהר חברון שואבים אליהם את יתרת הפעילות העוינת. הגדר נחשבת להצלחה ביטחונית וראיה ליכולת להסתגל לסביבה משתנה ולפתח פתרונות מקומיים לבעיות חדשות. בכירים ישראליים מתגאים בה ובאחיותיה בגולן ובנגב. נשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ, אף אימץ את רעיון הגדר לאורך גבול מצרים, החוסמת מעשי חבלה, הברחות ומהגרי עבודה, כמופת לחומה הדרומית שהבטיח להקים בגבול ארצות הברית עם מקסיקו.

דווקא נוכח היותה של הגדר למותג במאה ה־21, מאלף להיווכח כמה לא רצה בה צה"ל בשני העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל, ובמיוחד באמצע שנות השישים, כשהגנה סמיכה יותר מפני פעילות חבלנית עוינת הייתה יכולה להשפיע על התהליך שהסלים אל מלחמת ששת הימים. הדרג המדיני, ששיקוליו רחבים יותר, רצה אז להוסיף למגוון האמצעים ההתקפיים גם הגנה, אך צבא ההגנה

1 פרפרזה לדילמה שהציב הרמטכ"ל יצחק רבין במפגש של פורום מטכ"ל עם ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול בינואר 1967: "איך אנו משחקים בעניין מכרה הזהב ששמו אפשרות פיתוח תקריות גבול?"

לישראל לא רצה בה גוייס נימוקים שונים, תקציביים כתורתיים, כדי להצדיק את התנגדותו לבנייתה.

מאמר זה דן בהתפתחות הדיון שהתקיים בין הדרג המדיני והצבאי בישראל סביב ההתמודדות עם איומים ומתיחויות שמקורם בצבאות אויב ובארגונים לא־מדינתיים באזורי הגבול, ובתרגומים האופרטיביים של ההמלצות השונות למדיניות. הניתוח יוביל למסקנה כי תוצאת הוויכוח בין הדרג המדיני, שביקש לבחון פריסה של חגורת הגנה, ובין הצבא, שנשא בדגל ההגנה וההתקפה, הייתה הסלמה למלחמה. מקורות הציטוטים השזורים במאמר הם דיוני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת עם ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול, ביולי־אוגוסט 1966, השמורים בארכיון המדינה, ודיון פורום מטכ"ל עם ראש הממשלה ושר הביטחון ב־20 בינואר 1967, השמור בארכיון צה"ל.

אשכול ממנה את רבין לרמטכ"ל

השותפים העיקריים לבניין הכוח הצבאי שמחץ שלושה צבאות ערביים בשישה ימים ביוני 1967 היו ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול והרמטכ"ל יצחק רבין. בהגיע הרגע להפעלת הכוח הם היססו, נחלשו ונאלצו לקבל שותף שלישי – מבקר חריף שלהם, שהיה למותג הזוהר של המלחמה – משה דיין. בתום המלחמה ביקשו אשכול ורבין להזכיר לכול עד כמה גדול הישגו של צה"ל בניצוחם לעומת זה של רמטכ"ל מבצע "קדש", דיין, וקודמו של אשכול בתפקיד הכפול של ראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן־גוריון: ב־1956 נכללה ישראל בברית משולשת, עם צרפת ובריטניה, נגד מדינה ערבית אחת – מצרים – ואילו ב־1967 היא לחמה לבדה נגד שלוש מדינות ערביות – מצרים, ירדן וסוריה; במבצע "קדש" יזמה ישראל והפתיעה. עשור אחר כך, מלחמת ששת הימים נפתחה מתוך משבר גלוי וכוננות, ללא הפתעה אסטרטגית (להבדיל מההפתעה המבצעית של המהלומה האווירית על בסיסי האוויר במצרים בפתח המלחמה).

אכן, ב־1967 ניצח צה"ל של אשכול ורבין, לא של בן־גוריון ודיין. יחד עם זאת, לצד הברית היעילה בין ראש הממשלה ובין הרמטכ"ל של מלחמת ששת הימים בבניין הכוח, היו להם גישות שונות בשאלה של מדיניות הפעלתו.

אשכול מינה את סגן הרמטכ"ל רבין לרמטכ"ל ב־1 בינואר 1964, העניק לו לקראת סוף 1966 שנת כהונה רביעית, בניגוד למקובל עד אז (החריג היחיד היה דיין, בסמוך לתום מבצע "קדש"), ונשען עליו כסמכות צבאית בולטת. ביחד, ובזכות שני נשיאים – לינדון ג'ונסון האוהד בווייטנאם ושארל דה־גול הצונן בפאריס – היטו אשכול ורבין את מרכז הכובד של ההתרפקות וההצטיידות מצרפת לארצות הברית. תרמו לכך פרישתם ממפלגת השלטון מפא"י של מובילי הקו הצרפתי

בממשלת ישראל – בן-גוריון, דיין וסגן שר הביטחון שמעון פרס – וחבירת אשכול ל"אחדות העבודה" – מפלגתם של יגאל אלון וישראל גלילי – שרבינן נחשב קרוב אליה, אף שלא הזדהה פוליטית בפומבי.

רבין, בכיר יוצאי הפלמ"ח שהתמידו בשירות קבע ומי שלא התמנה לרמטכ"ל בתקופת בן-גוריון, בעיקר בגלל משקעי פירוק מטה הפלמ"ח, איש תפקידים מרכזיים במטה הכללי באלופים יוצאי הפלמ"ח: ראש אג"ם (ובמלחמה סגן הרמטכ"ל) חיים בר-לב; עוזרו רחבעם זאבי (הראשון שקיבל דרגת אלוף בתפקיד זה); מפקד חיל האוויר מוטי הוד; עמוס חורב כקצין חימוש ראשי בדרגה אישית של אלוף; ראש אגף האפסנאות מתי פלד; מפקד המכללה לביטחון לאומי ואוגדת מילואים אלעד פלד; וכול שלושת אלופי הפיקודים העתידיים לפקד על החזיתות – ישעיהו גביש בדרום, דוד אלעזר בצפון ועוזי נרקיס במרכז.

מהות הוויכוח

אף שלא היה בצמרת צבאית זו ערעור על מרותו של הדרג המדיני ועל סמכותו לקבוע את חזון הביטחון הלאומי, לא ניתן להתעלם מההשקפה שהייתה רווחת אצל כל אלופי הפלמ"ח, אך לא רק אצלם (מפקד חיל האוויר לשעבר ובהמשך ראש אג"ם, עזר ויצמן יוצא האצ"ל, ועוזרו בראשות אג"ם רחבעם זאבי, היו שותפים לחלום הרחבת השטח, לכול הפחות עד לירדן) בדבר ארעיותם של קווי שביתת הנשק שנחתמו בהסכמי 1949. מלחמת העצמאות נתפסה אצלם כמלחמה בלתי גמורה: ישראל מיצתה בה את כוחה, המדיני יותר מאשר הצבאי, והנסיבות הבינלאומיות הפריעו לה ליזום חיפוש פעיל של הזדמנויות להרחבת שטחה. לראיה, מה שאירע ליגאל אלון, מפקד חזית הדרום ב-1948, כשלחץ אמריקאי אילץ את בן-גוריון להורות לו לסגת מצפון סיני, קרה ביתר שאת לדיין ברצועת עזה, בסיני ובשרם א-שייח' לאחר שמונה שנים, במבצע "קדש". הנחת המוצא של מפקדי צה"ל הייתה שגם בפעם השלישית תמנע עמדת המעצמות מישראל שיפור קווים. למרות זאת, הם העריכו כי עדיין נותרו די מטרות מלחמה להתכבד בהן, ובכללן הסדרת מעמדם של השטחים המפורזים בגבול עם סוריה, השמדת כוחות ערביים ואף הפלת משטרים.

מכאן נגזרו שתי סוגיות: האחת, המשפיעה אמנם על תורת הלחימה, ההצטיידות והאימונים, אך לא על החלטות הדרג המדיני – תכנונים מבצעיים לעת מלחמה, שביצועם משועבד לאילוצים עתידיים עלומים; השנייה, שרישומה מידי יותר – זיקת הגומלין בין הפעולות האלימות של מדינות ערב ושל ישראל, כלומר השאלה האם מהלומה ישראלית בתגובה על פיגועים תפחית את סכנת המלחמה או, להיפך, תגדיל אותה?

רק הדרג המדיני מוסמך לקבוע איזו מלחמה – קרובה או רחוקה – טובה יותר או רעה פחות למדינה. זוהי בעצם שאלת מלחמת הברירה, העומדת מעת לעת בפני ממשלות, כולל ממשלת בן-גוריון בשנים 1955 (כשהחליטה בשלילה) ו-1956 (כשהחליטה בחיוב). שאלה אחרת היא האם מעשה או מחדל מסוימים יקרבו את המלחמה או ירחיקו אותה. זאת כבר התחבטות מסוג אחר, של הערכה מעין מקצועית, ואין בה יתרון לדרג המדיני על פני הצבאי, או להיפך.

מסתיו 1964 ואילך הופר השקט ששרר מאז מבצע "קדש" ברוב הגבולות רוב הזמן. ההרתעה שנצברה מאז 1956 התחילה להתמסמס. הניסיון הערבי להטות את מקורות הירדן, תקריות בשטחים המפורזים ובכנרת, חדירות חבלניות מלבנון, מסוריה ומירדן – כל אלה אתגרו את ממשלת אשכול ואת המטכ"ל בראשות יצחק רבין וחייבו אותם למצוא מענה.

מחלוקות בסוגיות אלו היו בתוך המטכ"ל עצמו, בינו לבין הממשלה, וכן בין שני דרגים אלה לבין גורמים נוספים במערכת הפוליטית, כגון חברי כנסת בעלי רקע ביטחוני בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת. המחלוקת העיקרית התמקדה בממדים שונים של התגובה ההתקפית: האם יש להגיב מידית על כל התגרות קטנה, או לנקוט שיטה של הבלגה מצטברת עד להתרת הרסן (כדברי ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול: "הפנקס פתוח והיד רושמת")? האם לפעול רק נגד המדינה המשלחת את הפיגועים (במקרה זה סוריה), או גם נגד זו שמתוך שטחה יוצאים פיגועים, גם אם היא ידידותית ופרו-אמריקאית (ירדן), כולל בהקשרים הדדיים של אספקת שריון ומטוסים, ואיך לבצע את פעולות הגמול והסיכול – אווירית או קרקעית, בגלוי או בכחש, תוך התבססות על שיקולי יעילות ומידת ההקרנה על היחסים עם וושינגטון, או על אפשרות של תגובה מצרית נגד הכור בדימונה?

הוויכוח בוועדת החוץ והביטחון

חילופי דברים אופייניים בממד זה נשמעו בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בקיץ 1966, לאחר שורת תקריות עם סוריה. חבר הכנסת חיים לנדאו מגח"ל שיבח את גיסות השריון של צה"ל על שהצליחו לפגוע בעבודות ההטיה הסוריות מטווח של עשרה ק"מ, אך ציין ש"זה נס, וככול שהטווח יגדל, אין מנוס משימוש באווירונים". ללנדאו היה נימוק כפול – השטח והמחיר: "באזור ההוא הכרח לפעול באווירונים. הטופוגרפיה לא מאפשרת לנו פעולה רגילה. כל פעולה אחרת תדרוש מחיר דמים". שמעון פרס, ממפלגת רפ"י, הביע מצדו צער על "שתי שגיאות בעבר – שלא השתמשנו קודם לכן באווירונים נגד סוריה ושאינחנו נתנו לסוריה לגדול לנקודה שהיא גדלה. אני בטוח שהסורים יחטפו מספר פעמים על הראש ויבינו שלא כדאי להתעסק עם ישראל [אלא להגיע] למצב של ירדן ומצרים". יעקב חזן ממפ"ם חלק על פרס, טען ש"זאת מדיניות פרימיטיבית, אנחנו צריכים להשתדל שה'דפיקות'

יהיו פחות רצופות וצפופות, ולא לחינם הייתה פקודת קבע שבאוורונים אפשר להשתמש רק כדי להציל את היישובים מהחרבתם".

ראש הממשלה ושר הביטחון אשכול השיב לחברי כנסת אלה ואחרים אשר הציעו מיקוש תחת מיקוש – לשלוח את צה"ל למקש צירים צבאיים ואזרחיים מעבר לגבול: "האם איננו נחפזים מדי להשתמש באוורונים, ויש הבדל בין אוורון להנחת מוקשים? נכון, אבל לנו לא פשוט לטפל בהנחת מוקשים. צריך לעשות הכול בשכל. השפיע עלינו השיקול שברגע זה הדבר יעבור בעולם יותר בשקט מאשר בפעם אחרת". "ברגע זה", משמע שמלחמת וייטנאם המסלימה באותה עת הפכה את הפעילות האווירית מחריג לשגרה. עמדתו של אשכול הייתה זהירה ומפוכחת מזו של עמיתיו בפוליטיקה – תומכים ומתנגדים גם יחד – ושל קציניו. כשאמר לו חבר כנסת מגח"ל שהערבים לא התאחדו נגד ישראל ב-1956, הוא הגיב: "מזה לא הייתי מסיק שכעבור עשר שנים לא יתאחדו".

יו"ר ועדת החוץ והביטחון, דוד הכהן ממפא"י, שצידד "לפעמים גם בדרך של הפצצות מהאוויר", דיווח שהוא "שומע מאזרחים ומחברי כנסת מדוע אנחנו פועלים באוורונים [ולא] כמותם, מדוע אין גם לנו 'אל פתח' (הארגון הפלסטיני שלימים הפך למוביל אש"ף)? הכהן, חמיו של אלוף פיקוד המרכז עוזי נרקיס, הציע פיגועים תחת פיגועים, לא בהסתערבות אלא ב"הסתאזרחות":

מדוע איננו מלבישים את החיילים כאנשי יישובי הספר ולא שולחים אותם מעבר לגבול לעשות בדיוק כמו "אל פתח", ואחר כך לטעון במועצת הביטחון [כי] אזרחים נפגעים שלנו נוקטים בדרכי הערבים? איננו יכולים להשתלט על אזרחים מסונוורים שעה שמפוצצים את בתיהם לילה לילה מעבר לגבול. אם הצבא יכול לארגן את זה בלי לתת קורבנות רבים, אולי זה אפשרי. הצעה כזאת היא בסמכות הצבא. זה אפשרי אולי במשולש (בגדה המערבית, בגזרת פיקוד המרכז), אולי בעוד איזה חזית. קשה לעשות זאת בסוריה.

אריה בן-אליעזר ממפלגת גח"ל מצא חיוב בהפעלת מטוסים משני הצדדים, כי בניגוד לחבלה זעירה, הדבר כרוך בהודאה רשמית באחריות, אבל ביקש לא לחדול משימוש ב"תותחים ורובים וכול האמצעים האחרים". אשכול הרגיע אותו: "אין בדעתנו ללכת תמיד באוורונים. אפילו בימי מלחמת וייטנאם אוורונים הם משהו שונה, וישראל היא בכול זאת רק ישראל. אבל גם לשלוח אנשים במעלה ההר, בדרך לא דרך [מול] עשרות אנשים שלהם – אינך יכול לשלוח [רק] שניים-שלושה אנשים. כדי לא לסכן את חיי בחורינו, בחרנו הפעם בדרך הזאת. הלוואי שיכולנו לסדר זאת ולמנוע איזה דבר על ידי צלף אחד". בהזדמנות נוספת אמר אשכול על הטופוגרפיה ועל צבירת עילות לתגובה: "קשה לנו לעבור את הגבול במחנה גדול, עם טנקים ותותחים. [היו טענות נגד מדיניות התגובה] על חדירת מסתננים

רק אחרי שלושה ארבע חדירות. צריך להגיב מיד, עין תחת עין ושן תחת שן. דומני שלמדו שזה לא כל כך מחוכם."

בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

בצמד אשכול-רבין, שנמצא תחת מתקפה ציבורית, לעתים נגד הבלגה ולעתים בטענה (במיוחד מפי דיין) שההידרדרות אינה מבוקרת, ייצג אשכול את הקוטב הזהיר ורבין את הצד הלוחמני. הרמטכ"ל ראה באיום על האויבת המידית סוריה, ובנכונות לממש אותו כדי לשוות לו אמינות, מהלך של הסלמה לצורך השלמה. ראש הממשלה ושר הביטחון, מתוקף אחריותו להיבטים מדיניים נרחבים יותר, חשש מהתלקחות רבתי ומההשפעה שתהיה לה על יחסי ישראל עם המעצמות. המתח הפנימי בצמרת מערכת הביטחון הגיע לשיאו בשלהי 1966, בעקבות שתי פעולות של צה"ל – מילולית של הרמטכ"ל ומבצעית של פיקוד הדרום. רבין, בלי לבקש אישור, שיגר אזהרה פומבית למשטר הבעת' בסוריה לשנות את מדיניותו, שאם לא כן יופל; מבצע "מגרסה", בסמוע שבשטח ירדן, זעזע את המשטר ההאשמי. האיום של רבין על דמשק העלה את סכום ההימור, כי אם הסורים לא היו נרתעים אך מאמינים ברצינות הכוונה למימוש האיום, הם היו עלולים להרחיב את החזית בפנייה לסיוע מצרי וסובייטי. הפעולה בסמוע פגעה במלך חוסיין, ערערה את שליטתו בממלכתו, ובמיוחד בגדה המערבית, וגם הכעיסה את ממשל ג'ונסון בארצות הברית.

כחודשיים וחצי לאחר פעולת סמוע, לקראת סוף ינואר 1967, פגש אשכול את המטה הכללי של צה"ל לשיחה מאלפת, הגורמת עד היום לקוראיה לשאול את השאלה האם אפשר היה לנהוג אחרת ולמנוע את הגלישה למלחמת ששת הימים. זאת, בעיקר מפני שאלופי צה"ל דיברו באותה פגישה בקול אחד – התקפי – גם אם בגוונים שונים, נגד נכונותו של אשכול לחשוב גם במונחים הגנתיים. ההתלבטות, בלשונו המוחספסת של הרמטכ"ל רבין, הייתה "איך אנו משחקים בעניין מכרה הזהב ששמו אפשרות פיתוח תקריות גבול". מאחורי הדיון בביטחון שוטף (או במונחי ההווה "המערכה שבין המלחמות") בצבאו מדברי האלופים טיעונים טכנו-אידיאולוגיים: יכולת ההגנה לא רק שאינה רצויה אלא שהיא גם אינה מצויה, אף שהממשלה רשאית כמובן לחשוב ולהחליט אחרת.

רבין, נושא התסכול של התיקו המתמשך בתקריות עם סוריה בתקופתו כאלוף פיקוד הצפון בשנות החמישים, מיקד את הבעיה בעמדתו העקרונית של המשטר הסורי כ"נושא דגל המלחמה בישראל לאלתר בעניין ההטיה [של מקורות הירדן], ובראש וראשונה בעניין המלחמה העממית". רעיון המלחמה העממית, הוא ציין, מניח ש"אפשר לקיים מצב של התנגשות מוגבלת עם ישראל, וישראל תקבל זאת כעובדה, מבלי להביא לפיצוץ יותר חמור".

כמצע לדיון במענה הישראלי לאתגר הסורי הציג רבין ארבע חלופות, מהן שלוש קטנות ואחת גדולה, "שלא רק תאמר, אלא תביא לביטוי ממשי, ולומר לסורים: אתם רוצים מלחמה קטנה, אנו נענה עליה במכה יותר רצינית, [ב]מכה שלא ניתן להסתיר אותה, [לא] של שניים-שלושה טנקים, אלא בכוח צבאי". היה זה רמז ברור לאזהרתו הפומבית, שכזכור נעשתה שלא על דעת אשכול.

בין החלופות הקטנות שהציג רבין היו שתיים בנוסח של גמול מעבר לגבול – אחת חתרנית ללא אחריות ישראלית ברורה ("נעשה מאמץ מודיעיני בלתי רגיל, נחזיר סוכנים, נצמיד אותם לארצות המוצא") ואחת מופגנת ("הסורים עושים נגדנו פעולות הטרדה, אנו יכולים לעשות על כל מוקש שלהם עשרים מוקשים בעומק יותר גדול, נפתח מלחמת הטרדה נגד מלחמת הטרדה ביחס של עשר לאחד"). מהחלופה הנוספת חסך רבין, באדיבותו, את הכינוי המתבקש "קו אשכול", במשמעותו הכפולה: "בואו נבנה קו מגן דוד, אם זה אפשרי, ונסגור בגדרות ומוקשים את כל הגבולות במדינת ישראל". מילות המפתח בהצעה, שהזמינו תשובה שלילית, היו כמובן "אם זה אפשרי".

אשכול תהה "האם מה שאנו עושים שווה איזה דבר? הצבא מגן על הגבולות, אבל נוכח פעולות ההטרדה האלו, מה שאנו עד עכשיו עושים, יש לזה ערך? אם אין ערך, מה צריך לעשות שיהיה לזה ערך? בייחוד במלחמה, האם נכבוש את סוריה, ומה עושים אתה אחר כך?". שלילתו במשתמע את התוכנית הגדולה של רבין גרמה לאשכול לחפש חלופות פחות מסלימות, שיחזירו לישראל את היוזמה הצבאית, אך מבלי לאיים על המשטר בדמשק: "זה כאילו מחייב פעולה אחרת, שתמנע את פעולות המלחמה העממית. מה שאנו עושים, זה תשובה לכך או לא? אמרתי, אולי דבר כזה, פרס לגולגולת! כי בכול זאת, להיהרג [...] יכול להיות שיש אנשים שזאת הקרבה, מתוך מסירות נפש. מה אנו עושים כדי להוציא את האיניציאטיבה (היוזמה) מידי האויב, יקרה עם המשטר מה שיקרה?"

אלוף פיקוד הצפון, דוד (דדו) אלעזר, השיב ש"מקור הרעה היא סוריה", הן בגלל "היוזמה האידיאולוגית של מה שנקרא המלחמה העממית" והן כזרז של הארגונים הפלסטיניים, ובראשם פת"ח. לדבריו, "אין להתעלם מזה שהייתה להם הצלחה יחסית, כי ביצעו שבעים פעולות בערך במשך שנתיים (1965–1966)", ובכך כפו פעולה גם על הממסד הישן של "הארגון לשחרור פלסטין" בראשות אחמד שוקיירי. הרקע הרעיוני, הפוליטי והאישי של הצמרת הסורית, כולל משקלו של חאפז אל-אסד כמפקד חיל האוויר ושר ההגנה גם יחד, גרם לאלעזר להסיק ש"הפתרון איננו רק פתרון צבאי חלקי והגנתי, אלא פתרון מדיני-צבאי כולל. אם הם יתנו לנו את השקט, הן בגבול והן במכות החבלה ובמוקשים, מצדי שיימשך עד האביב, זה טוב. יותר טוב להגיב באביב מאשר בחורף". דדו ייחס שלוש תשומות להרתעה יעילה כלפי סוריה: "קונסטלציה בין-לאומית שלדעת הסורים מאפשרת לישראל להכות

אותם, ידיעה שישראל מסוגלת להכות אותם ואמונה שישראל מתכוונת לכך". בהצטבר כל השלוש, "לפי דעתי לא נגיע למלחמה, המלחמה העממית תיפסק". באביב שלאחר מכן התברר עד כמה טעה אלעזר: סוריה האמינה שישראל יכולה ורוצה לתקוף אותה הן מבחינה מדינית והן מבחינה צבאית, שכנעה בכך את הסובייטים והמצרים וחוללה את משבר מאי 1967.

לצד הגישה ההתקפית כלפי סוריה, תמך דוד אלעזר ב"אמצעים הגנתיים. יש להם חשיבות עצומה דווקא במסגרת הקונספציה הזאת, קודם כל בשתי הגזרות האחרות, ירדן ולבנון". היו לו לכך שלושה נימוקים: צמצום מספר הנפגעים הישראליים, חיזוק ההרתעה בעקבות הגדלת מספר הנפגעים הערביים, וחוסר היכולת לקשור כל פיגוע בגזרות אלו לסוריה. לשאלת אשכול "מה עושים, האם עושים הרבה והאם זה שווה?", ענה אלוף פיקוד הצפון: "עושים הרבה, יותר משעשינו אי פעם, זה בשלב זה שווה מעט מאוד". לדבריו, חיילים קופאים בעשרות מארבים וחוליות חודרות 300 מטרים מהמארב המתגלה, כי "מספיק שלאחד יפול העוזי". אלעזר מנה עוד אמצעים, ובהם "דרכים נוספות לפטרולים, זיפות חלק מהדרכים, גידור ישובים קיצוניים, תאורה, אמצעי ראיית לילה, היחידה המיוחדת ["אגוז"] הוגדלה ונקבל עוד ג'יפים", אך הזהיר שלפיקוד הצפון הוקצב רק רבע מהסכום הנחוץ להשקעה ו"שכול אמצעי במלחמה יש לו אמצעי נגד, ואין אמצעי שהוא טוב. תמיד אפשר להתגבר עליו". אלעזר הוסיף כי לקחי הצרפתים במלחמת אלג'יריה מצביעים על כך שגם אמצעים אלקטרוניים מועילים, אך רק לזמן מה: "אני מאמין שהערבים לא יצליחו להתאקלם כל כך מהר. זה יפתור לנו את הבעיה לתקופה הקרובה". לא כך "אמצעי שהוא בפרמיטיביות שלו יכול להתגבר עליו, כמו גדר. לכן, כשאני אומר [תקציב] לפיקוד הצפון, לא כלולה אצלי שום גדר גבול. זה לא מעשי בפיקוד הצפון. גם בפרמיטיביות של הפת"ח ימצא לו הפתרון – איפה יחתוך אותה ואיך להטעות, ואז נתחיל לרוץ מסביב לגדר, שלא תהיה מכשול מעשי".

אלוף פיקוד המרכז, עוזי נרקיס, הסכים ש"הם רוצים להטריד אותנו עד שיהיו להם תנאים נוחים להשמדה. זאת בעצם המלחמה העממית. אני מעריך גם כן שהעניין לא ייגמר. פעולה ורבע במוצע לשבוע, אני חושב שזה לא ייגמר. מבחינה מחשבתית, פסיכולוגית וגם סביבתית, אנו חייבים לדעת שזה שייך אצלנו לאינדקס. אין שום סיכוי, אני לא מאמין שמישהו יכול להגיד 'אם נעשה את זה וזה, במאה אחוז הכול ייפסק'". כך בהגנה; בהתקפה נרקיס האמין יותר: "כשערבים חוטפים מכה, הם נרגעים לזמן מה". אשכול הגיב על כך בדברים: "אנו נכנסים לפסיכולוגיה. זה באמת רק ערבים?", ונרקיס השיב:

זה די ערבי. כאשר את הערבים מכים, אנו זוכרים זאת מלפני שהייתה המדינה, הם נרגעים. הכול יחסי. המצב כרגע הוא שסוריה היא אבי אבות הטומאה, אלא שגם אחריה יתחילו ירדן או מצרים. כדאי מאוד שנגיע למלחמה חזיתית [עם

מצרים וירדן], אפילו לפני מלחמה עם סוריה, כדי שגם הפעילות שלהן תירגע לזמן ארוך ביותר. לא נאמר רק סוריה, ובגזרות אחרות נעשה מאמץ עליון כדי למנוע, כי אין אפשרות לכך. ידועה הגזרה של פיקוד המרכז – לטרון, ירושלים, מסילת הברזל – [אלה] מקומות מועדים, שאין אפשרות ואין כל פוטנט בעולם, כולל אלף מארבים, כדי למנוע חדירה.

נרקיס טען כי הוכחה צדקת המבצע בסמוע (אשכול הציג לו לומר "יעילות" ולא "צדקת"), כי חששו של חוסיין מהתערערו משטרו גרם לו ללכוד חוליה ש-300 חיילי צה"ל לא הצליחו ללכוד, למרות ששכבו במארבים ארבעה לילות במאמץ ליירטה. נרקיס הציג "פעולות הטרדה מעבר לגבול" בגזרת הפיקוד שלו, "שהיא עדינה יותר". השיטה: "ייכנסו עשרים זוגות לעשרים כפרים ולא יתנו להם לישון, יהיו פיצוצים או יריות, להרוג איש אחד או שניים למשך לילה לילה". חלופה אחרת שהציג: אמצעים אלקטרוניים "וכל ענייני האינפרא אדום, אלה דברים שיתכן ואת הישועה לא יביאו, אבל הם יוסיפו. כאן יש קושי. זה עולה המון כסף. אני לא בעד לשרוף כסף ללא גבול. דדו דיבר על זיפות דרכים. בגזרת השרון כל דרך טשטוש לא תועיל, כי זה יהיה אחרי הכול. לכן אין מוצא". נרקיס דרבן לפעולות גמול, גם כמענה לדכדוך ציבורי. לראיה הוא הביא את הרקע לפעולת סמוע: "נזכור מה היה למחרת הלילה ששלושת החיילים עלו על המוקש, מה היה מצב הרוח ומה אמר העם".

רחבעם זאבי, עוזר ראש אג"ם, הוסיף:

בשנתיים של פעילות פת"ח, אני חושב שעשינו כמעט כל מה שאפשר לעשות. בעולם הגדול יותר אתה עומד בפני בעיות דומות ואף אחד לא עשה חוכמות יותר גדולות. אפילו החומה הברלינאית, גם אותה קופצים ועוברים, למרות שזה בשטח בנוי שניקו מסביב ושומרים. כך שעשינו הכול מבחינת פיתוח אמצעים. גם מבחינת השקעת כוחות הגענו למקסימום. במישור דפנסיבי אין פתרון. אין דוגמה בהיסטוריה שמצאו פתרון ללוחמה זעירה בשיטה דפנסיבית. אין לנו כוח למלחמה ממושכת. הצבא שלנו קטן ובנוי לא בשביל בעיות כאלה. סיבה שנייה היא כושר העמידה של היישובים. המושבים וההרכב הדמוגרפי שלהם הוא כזה, שאין להם תודעה לאומית שתחזיק אותם הרבה זמן כשהם צריכים להיות ערים ערב ערב עם הבעיות.

לפי זאבי, סוריה הייתה מהדורה חדשה של מצרים מאמצע שנות החמישים, ועליה להבין "שאין מלחמה לחצאין, אלא מלחמה שלמה, וזה היה 'קדש'. אפשר לנסות לרפא את הפצע בתרופות דפנסיביות או במבצעים חלקיים, אבל צריך לרפא אותו על ידי ניתוח. יש בעיית השליטה באזורים המפורזים, יש פרשת הטיית מקורות הירדן, והכי חמור – פעולות החבלה בישראל. מלחמה עם סוריה תפתור את כל שלוש הבעיות".

אשכול, במגננה בסוגיית המגננה, הפציר בקצינים הלוחמניים שלא לפסול את רעיון הגידור: "אני קצת חסיד של הדברים הפרימיטיביים הללו, אבל לא הצעתי להקיף את ישראל כולה בגדר. בחלקים שאין ויכוח על הגבול, אם בחלקים אלה אני יכול לחסום על ידי גידור, למה לא? הכסף שזה עולה? השכל מחייב שהשמירה שם באנשים יכולה להיות יותר דלילה". רבין התריס לעומתו:

באמצעים הקיימים לא נחסל את החדירות. אפילו אם נקבל עוד 500 משקפות ועוד 200 אינפרא אדום, ואם נבנה גדר לאורך מאה ק"מ. הסיבה העיקרית להשקיע [באמצעים הגנתיים] היא מתן הרגשה לתושבי הספר שאנו עומדים איתם. אני בדיוק בדעתו של גנדי. את עניין החבלות אפשר לחסל רק על ידי הפגיעה במחוללים. בסוריה, פעולה בנוסח סמוע, בתרגום לאפשרויות ברמה הסורית, לא עשינו. מכה צבאית וכיבוש שטח צריכים ללכת בד בבד. בכוחות שמוקצים היום, משמר הגבול ועוד 500 איש, ונוסף ארבע פלוגות לכל פיקוד, אם נסגור חמישה אחוז מהגבול, זה יהיה הישג.

אשכול ורבין המשיכו להתנצח לעיני האלופים. אשכול אמר: "זה לא מסדר את ההיגיון של הדבר. גם סמוע זה לא פתרון נצחי". רבין השיב: "כי זה לא בכתובת של המחוללים". ראש הממשלה חזר על עמדתו: "לא נהרוג את שבעה מיליון הסורים", והרמטכ"ל בשלו: "אבל אחרי סיני היו עשר שנים שקט בגבול המצרי". על כך הגיב אשכול: "אני לא אומר כדי לא לעשות זאת. אני אומר שמי שחושב שבמכות אחדות נגמור, אני לא יודע".

סיכום

החלטות לא התקבלו באותו דיון, והמחלוקת נותרה בעינה. ב־7 באפריל 1967, יום השנה החמישי להגעת ה"מיראז'ים" הראשונים לחיל האוויר, הפילו טייסי אותם מטוסים שישה "מיגים" סוריים. הספירה לאחור, מהפלת ששת המטוסים למלחמת ששת הימים, הואצה. המעורבות הסובייטית והמצרית איזנה את הנחיתות הסורית ביחסי הכוחות עם ישראל, לפחות בעת המשבר שלקראת המלחמה, אם כי לא במלחמה עצמה.

גם אילו ניצבה גדר בגבולות ישראל – "חגורה" כאחד מביטויי אשכול – אין ודאות שהמלחמה הייתה נמנעת או שרקטות לא היו חולפות מעל לגדר או שמנהרות לא היו נחפרות מתחתיה. ממרחק השנים נראה, שבמשיכת החבל בין שני השותפים העיקריים לבניין הכוח שהביא לניצחון במלחמת ששת הימים – הרמטכ"ל הלוחמני וראש הממשלה ושר הביטחון – רבין הוא שניצח ואשכול הוא שצדק.